

DOMSTOLENS DOM (Femte Afdeling)
10. december 1998 *

I de forenede sager C-127/96, C-229/96 og C-74/97,

angående anmodninger, som Tribunal Superior de Justicia de Murcia (Spanien) (sag C-127/96), Arbeitsgericht Frankfurt am Main (Tyskland) (sag C-229/96) og Juzgado de lo Social n° 1 de Pontevedra (Spanien) (sag C-74/97) i medfør af EF-traktatens artikel 177 har indgivet til Domstolen for i de for nævnte retter verserende sager,

Francisco Hernández Vidal SA

mod

Prudencia Gómez Pérez,

María Gómez Pérez,

Contratas y Limpiezas SL (sag C-127/96),

og

Friedrich Santner

* Processprog: spansk og tysk.

mod

Hoechst AG (sag C-229/96),

og

Mercedes Gómez Montaña

mod

Claro Sol SA,

Red Nacional de Ferrocarriles Españoles (RENFE) (sag C-74/97),

at opnå en præjudiciel afgørelse vedrørende fortolkningen af Rådets direktiv 77/187/EØF af 14. februar 1977 om tilnærmelse af medlemsstaternes lovgivning om varetagelse af arbejdstagernes rettigheder i forbindelse med overførsel af virksomheder, bedrifter eller dele af bedrifter (EFT L 61, s. 26),

har

DOMSTOLEN (Femte Afdeling)

sammensat af afdelingsformanden, J.-P. Puissochet (refererende dommer), og dommerne P. Jann, J. C. Moitinho de Almeida, C. Gulmann og D. A. O. Edward,

generaladvokat: G. Cosmas

justitssekretær: assisterende justitssekretær H. von Holstein,

efter at der er indgivet skriftlige indlæg af:

- Francisco Hernández Vidal SA ved advokat Ángel Hernández Martín, Murcia

- Friedrich Santner ved advokat Stephan Baier, Frankfurt am Main

- Hoechst AG ved fuldmægtig Mathias Becker, Arbeitsgeberverband Chemie und verwandte Industrien für das Land Hessen e. V., som befuldmægtiget

- Claro Sol SA ved advokat José Antonio Otero Martín, Madrid

- Red Nacional de Ferrocarriles Españoles (RENFE) ved advokat Luis Fernando Díaz-Guerra Alvarez, Madrid

- den spanske regering ved statens advokat, Rosario Silva de Lapuerta, som befuldmægtiget (sag C-74/97)

- den tyske regering ved fuldmægtig Sabine Maass, Forbundsøkonomiministeriet, som befuldmægtiget (sag C-127/96 og C-229/96), og ved afdelingschef Ernst Röder, Forbundsøkonomiministeriet, som befuldmægtiget (sag C-229/96 og C-74/97)

- den belgiske regering ved kontorchef Jann Devadder, Juridisk Tjeneste, Ministeriet for Udenrigsanliggender, Udenrigshandel og Udviklingssamarbejde, som befuldmægtiget (sag C-127/96)

- den franske regering ved kontorchef Jean-François Dobelle og fuldmægtig Anne de Bourgoing, begge Juridisk Tjeneste, Udenrigsministeriet, som befuldmægtigede (sag C-127/96)

- Det Forenede Kongeriges regering ved John E. Collins, Treasury Solicitor's Department, som befuldmægtiget, og barrister Clive Lewis (sag C-127/96) og ved Lindsey Nicoll, Treasury Solicitor's Department, som befuldmægtiget, og barrister Sarah Moore (sag C-74/97)

- Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved Maria Patakia, Kommissionens Juridiske Tjeneste, som befuldmægtiget (sag C-127/96, C-229/96 og C-74/97), Isabel Martínez Del Peral, Kommissionens Juridiske Tjeneste, som befuldmægtiget (sag C-127/96 og C-74/97), og juridisk konsulent Peter Hillenkamp som befuldmægtiget (sag C-229/96),

på grundlag af retsmøderapporten,

efter at der i retsmødet den 11. juni 1998 er afgivet mundtlige indlæg af Francisco Hernández Vidal SA ved Ángel Hernández Martín, af Prudencia og María Gómez Pérez ved advokat Joaquín Martínez Jiménez, Murcia, af Hoechst AG ved Mathias Becker, af Red Nacional de Ferrocarriles Españoles (RENFE) ved Luis Fernando Díaz-Guerra Alvarez, af den spanske regering ved Rosario Silva de Lapuerta, af den franske regering ved Jean-François Dobelle og Anne de Bourgoing og af Kommissionen ved Peter Hillenkamp og Manuel Desantes, der er udstationeret som national ekspert ved Kommissionens Juridiske Tjeneste, som befuldmægtiget,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse den 24. september 1998,

afsagt følgende

Dom

- 1 Ved kendelser af 22. februar 1996 (sag C-127/96), 11. juni 1996 (sag C-229/96) og 28. januar 1997 (sag C-74/97), indgået til Domstolen henholdsvis den 22. april 1996, den 1. juli 1996 og den 20. februar 1997, har Tribunal Superior de Justicia de Murcia, Arbeitsgericht Frankfurt am Main og Juzgado de lo Social n° 1 de Pontevedra i medfør af EF-traktatens artikel 177 forelagt præjudicielle spørgsmål vedrørende fortolkningen af Rådets direktiv 77/187/EØF af 14. februar 1977 om tilnærmelse af medlemsstaternes lovgivning om varetagelse af arbejdstagernes rettigheder i forbindelse med overførsel af virksomheder, bedrifter eller dele af bedrifter (EFT L 61, s. 26).
- 2 Spørgsmålene er blevet rejst under sager, der for den første sags vedkommende føres af Francisco Hernández Vidal SA (herefter »Hernández Vidal«) mod Prudencia og Maria Gómez Pérez og mod Contratas y Limpiezas SL (herefter »Contratas y Limpiezas«), og som for den anden sags vedkommende er anlagt af Friedrich Santner mod Hoechst AG (herefter »Hoechst«) og for den tredje sags vedkommende af Mercedes Gómez Montaña mod Claro Sol SA (herefter »Claro Sol«) og mod Red Nacional de Ferrocarriles Españoles (de spanske statsbaner, herefter »RENFE«).
- 3 Efter afsigelsen af dommen af 11. marts 1997, sag C-13/95, Süzen (Sml. I, s. 1259), blev de foreliggende sager udsat ved afgørelser truffet af Domstolens præsident den 18. marts 1997, og Domstolen anmodede de forelæggende retter om at oplyse, om de i lyset af denne dom og dommen af 14. april 1994, sag C-392/92, Schmidt (Sml. I, s. 1311), ønskede at opretholde deres spørgsmål. Ved skrivelser af 6. maj 1997 (sag C-127/96), 24. juli 1997 (sag C-229/96) og 22. april 1997 (sag C-74/97) meddelte disse retter Domstolen, at de opretholdt deres spørgsmål. Ved afgørelser truffet af Domstolens præsident den 2. juni 1997 (sag C-127/96), den 27. august 1997 (sag C-229/96) og den 5. juni 1997 (sag C-74/97) blev retsforhandlingerne i de foreliggende sager genoptaget.

- 4 Ved kendelse afsagt af formanden for Femte Afdeling den 31. marts 1998 blev de tre sager forenet med henblik på den mundtlige forhandling og dommen.

Sag C-127/96

- 5 Prudencia og María Gómez Pérez var i adskillige år ansat som rengøringsassistenter hos rengøringselskabet Contratas y Limpiezas. De var beskæftiget med rengøring i lokaler tilhørende virksomheden Hernández Vidal, som fremstillede tyggegummi og bolcher, i henhold til en rengøringskontrakt indgået mellem denne virksomhed og Contratas y Limpiezas.
- 6 Den omhandlede rengøringskontrakt, som var gældende fra den 1. januar 1992 og stiltiende kunne forlænges for et år ad gangen, blev den 28. november 1994 opsagt med virkning fra den 31. december 1994 af Hernández Vidal, som ønskede fremover selv at varetage rengøringen af lokalerne. Hverken dette selskab eller Contratas y Limpiezas ville fortsætte ansættelsesforholdet med Prudencia og María Gómez Pérez efter den 2. januar 1995.
- 7 Disse anlagde herefter sag om uberettiget afskedigelse mod de to berørte selskaber ved Juzgado de lo Social n° 5 de Murcia. Ved dom af 23. marts 1995 gav denne ret sagsøgerne medhold, men kun i forhold til Hernández Vidal. Retten tilpligtede selskabet at genansætte de pågældende eller betale dem erstatning og at betale dem den løn, de havde til gode for perioden mellem afskedigelsestidspunktet og forkyndelsen af dommen.
- 8 Da Hernández Vidal var af den opfattelse, at der ikke var sket en overførsel af en bedrift eller del af en bedrift, og selskabet derfor ikke kunne betragtes som erhverver, ankede det dommen til Tribunal Superior de Justicia de Murcia.

9 Da denne ret fandt, at sagens udfald afhænger af fortolkningen af direktiv 77/187, besluttede den at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:

- »1) Er et arbejde, der består i rengøringsydelser i lokaler tilhørende en virksomhed, hvis hovedproduktion ikke er rengøring — i nærværende sag fremstilling af tyggegummi og bolcher — men som varigt har behov for denne sekundære aktivitet, en 'del af en bedrift'?
- 2) Endvidere spørges, om begrebet 'overførsel ved aftale' kan omfatte ophævelsen af en kontrakt vedrørende levering af rengøringsydelser — efter at kontrakten er blevet forlænget hvert år i tre år — ved udløbet af det tredje år i henhold til beslutning truffet af den virksomhed, der modtager ydelserne? I bekræftende fald ønskes det oplyst, om dette kan afhænge af, om den virksomhed, der modtager ydelserne, foretager rengøringen ved hjælp af sine egne arbejdstagere eller ved hjælp af andre i henhold til en ny kontrakt?»

Sag C-229/96

- 10 Friedrich Santner var fra 1980 beskæftiget som rengøringsassistent, først hos Dörhöffer+Schmitt GmbH (herefter »Dörhöffer+Schmitt«) og dernæst hos B+S GmbH (herefter »B+S«), som var opstået ved en deling af Dörhöffer+Schmitt. Han var udelukkende beskæftiget med rengøring af en del af Hoechst's baderum i henhold til en rengøringskontrakt, som sidstnævnte havde indgået med først det ene og derefter det andet af de to foregående selskaber.
- 11 Hoechst opsagde imidlertid kontrakten med B+S og reorganiserede rengøringen af sine baderum. Selskabet sørger nu selv for rengøringen, dels ved hjælp af sine egne ansatte, dels i samarbejde med andre, udenforstående virksomheder.

- 12 Den 27. april 1995 opsagde B+S Friedrich Santner's ansættelsesforhold.
- 13 Da Friedrich Santner fandt, at der var sket en overførsel af en virksomhed, og at ansættelsesforholdet derfor skulle fortsættes med Hoechst, anlagde han sag mod dette selskab ved Arbeitsgericht Frankfurt am Main.
- 14 Da denne ret fandt, at sagens udfald afhænger af fortolkningen af direktiv 77/187, besluttede den at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:
- »1) Kan rengøringen af enkelte dele af en bedrift, når den — efter at aftalen om at overdrage rengøringen til et udenforstående firma er opsagt — atter udføres af virksomhedsindehaveren selv, sidestilles med en del af en bedrift i direktiv 77/187/EØF's forstand?
 - 2) Gælder dette også, hvis denne rengøring af enkelte dele af bedriften efter igen at være overdraget til virksomhedsindehaveren atter indgår i rengøringen af hele bedriften?»

Sag C-74/97

- 15 RENFE havde for perioden fra den 16. oktober 1994 til den 15. oktober 1996 overdraget rengøringen og vedligeholdelsen af banegården i Pontevedra til rengøringselskabet Claro Sol.

- 16 Som følge af kontrakten havde Claro Sol ansat Mercedes Gómez Montaña og beskæftiget hende med rengøring og vedligeholdelse af banegården. Forinden havde Mercedes Gómez Montaña i adskillige år udført det samme arbejde som lønmodtager i forskellige selskaber, der varetog rengøringen og vedligeholdelsen forud for Claro Sol.
- 17 Ved kontraktens udløb besluttede RENFE ikke at forny kontrakten med Claro Sol, men fremover selv at varetage rengøringen og vedligeholdelsen af banegården i Pontevedra. Den 1. oktober 1996 meddelte Claro Sol Mercedes Gómez Montaña, at selskabet som følge af den mistede kontrakt måtte bringe ansættelsesforholdet til ophør med virkning fra den 15. oktober 1996.
- 18 Mercedes Gómez Montaña anlagde herefter sag om uberettiget afskedigelse mod Claro Sol og RENFE ved Juzgado de lo Social nº 1 de Pontevedra.
- 19 Da denne ret fandt, at sagens udfald afhænger af fortolkningen af direktiv 77/187, besluttede den at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:

»Finder direktiv 77/187/EØF af 14. februar 1977 anvendelse, såfremt udløbet af en kontrakt med et rengøringsselskab medfører, at rengøringsselskabets ansatte afskediges, og ordregiveren, et jernbaneselskab, fremover selv varetager rengøringen ved hjælp af egne ansatte?«

De præjudicielle spørgsmål

- 20 Med spørgsmålene, som må undersøges under ét, ønsker de forelæggende retter oplyst, om og på hvilke betingelser direktiv 77/187 finder anvendelse i en situation, hvor en virksomhed, som har overdraget rengøringen af sine lokaler eller en del af dem til en anden virksomhed, beslutter at bringe kontrakten med denne virksomhed til ophør og fremover selv varetage rengøringen.
- 21 I henhold til artikel 1, stk. 1, i direktiv 77/187 finder det anvendelse på overførsel af virksomheder, bedrifter eller dele af bedrifter til en anden indehaver som følge af overdragelse eller fusion.
- 22 Ifølge Domstolens praksis er formålet med direktiv 77/187 at sikre en fortsættelse af de bestående ansættelsesforhold inden for en økonomisk enhed, selv om denne skifter indehaver. Det afgørende ved vurderingen af, om der foreligger en overførsel i direktivets forstand, er, om den pågældende økonomiske enhed har bevaret sin identitet, hvilket navnlig må lægges til grund, såfremt driften faktisk fortsættes eller genoptages (dom af 18.3.1986, sag 24/85, Spijkers, Sml. s. 1119, præmis 11 og 12, og senest dommen i Süzen-sagen, præmis 10).
- 23 Med hensyn til den nærmere beskaffenhed af en sådan overførsel er det fastslået, at direktiv 77/187 finder anvendelse i alle de tilfælde, hvor der som led i et kontraktforhold sker en udskiftning af den fysiske eller juridiske person, som påtager sig en arbejdsgivers forpligtelser over for arbejdstagerne i virksomheden (jf. bl.a. dom af 7.3.1996, forenede sager C-171/94 og C-172/94, Merckx og Neuhuys, Sml. I, s. 1253, præmis 28).
- 24 Domstolen har således fastslået, at anvendelsesområdet for direktiv 77/187 kan omfatte en situation, hvor en virksomhed ved aftale overdrager det til en anden

virksomhed at udføre rengøringsarbejde, som den tidligere varetog direkte (dommen i Schmidt-sagen, præmis 14), og en situation, hvor en ordregiver, som har overdraget rengøringen af sine lokaler til én entreprenør, opsiger aftalen med denne og indgår en ny aftale med en anden entreprenør vedrørende udførelsen af tilsvarende arbejde (dommen i Süzen-sagen, præmis 11 og 12).

- 25 Direktiv 77/187 bør ligeledes kunne finde anvendelse i et tilfælde som det, der foreligger i hovedsagerne, hvor en virksomhed, som har benyttet en anden virksomhed til rengøringen af sine lokaler eller en del af dem, beslutter at bringe kontrakten med denne virksomhed til ophør og fremover selv varetage rengøringen.
- 26 Det er imidlertid en forudsætning for, at direktiv 77/187 finder anvendelse, at overførslen vedrører en økonomisk enhed, der er organiseret på stabil måde, og hvis aktiviteter ikke er begrænset til udførelsen af en nærmere bestemt entreprise (dom af 19.9.1995, sag C-48/94, Rygaard, Sml. I, s. 2745, præmis 20). Begrebet enhed omfatter således en organiseret helhed af personer og aktiver, der gør det muligt at udøve en økonomisk virksomhed med et selvstændigt formål (jf. dommen i Süzen-sagen, præmis 13).
- 27 Selv om enheden skal være tilstrækkelig struktureret og selvstændig, indebærer dette ikke nødvendigvis, at der til denne er knyttet materielle eller immaterielle aktiver af betydning. I visse brancher, som f.eks. rengøring, er disse aktiver ofte begrænset til det mest elementære, og den aktivitet, der udøves, er hovedsagelig baseret på arbejdskraften. Derfor kan en organiseret helhed af lønmodtagere, som specielt og i længere tid udfører opgaver i fællesskab, når der ikke er tale om andre produktionsfaktorer, udgøre en økonomisk enhed.
- 28 Det tilkommer de forelæggende retter i lyset af disse fortolkningsbidrag at afgøre, om vedligeholdelsen af lokalerne i ordregiverens virksomhed var organiseret som en økonomisk enhed i den udenforstående rengøringsvirksomhed, før ordregiveren besluttede selv at varetage rengøringen.

- 29 Ved bedømmelsen af, om betingelserne for, at der er tale om overførsel af en sådan enhed, er opfyldt, må der tages hensyn til alle de faktiske omstændigheder omkring overførslen, herunder hvilken form for virksomhed eller bedrift der er tale om, hvorvidt der er sket en overførsel af de materielle aktiver som f.eks. bygninger og løsøre, værdien af de immaterielle aktiver på tidspunktet for overførslen, hvorvidt den nye indehaver har overtaget størstedelen af arbejdsstyrken, om kundekredsen overføres, samt i hvor høj grad aktiviteterne før og efter overførslen er de samme, og hvor længe disse eventuelt har været indstillet. Alle disse omstændigheder kan dog kun indgå som enkelte elementer i den samlede bedømmelse, der skal foretages, og de kan derfor ikke vurderes isoleret (jf. bl.a. dommene i Spijkers og Süzen-sagerne, henholdsvis præmis 13 og 14).
- 30 Den omstændighed, at det vedligeholdelsesarbejde, som først er blevet udført af rengøringsselskabet, dernæst af den virksomhed, der ejer lokalerne, er det samme, er ikke i sig selv tilstrækkelig til, at der er tale om overførsel af en økonomisk enhed fra den første virksomhed til den anden. En sådan enhed kan ikke begrænses til den aktivitet, den udfører. Dens identitet består også af andre forhold, som f.eks. det personale, der er ansat i enheden, dens ydre rammer, tilrettelæggelsen af dens arbejde, dens driftsmåde og i givet fald også de driftsmidler, enheden råder over (dommen i Süzen-sagen, præmis 15).
- 31 Som anført ovenfor i præmis 29, skal den nationale domstol ved vurderingen af de faktiske omstændigheder omkring overførslen bl.a. tage hensyn til, hvilken form for virksomhed eller bedrift der er tale om. Heraf følger, at afvejningen af, hvilken vægt der skal tillægges de forskellige kriterier for, om der i henhold til direktiv 77/187 er tale om en overførsel, nødvendigvis afhænger af, hvilken type aktivitet der udføres, og hvilke produktions- eller driftsmåder der anvendes i virksomheden, bedriften eller den pågældende del af bedriften. En økonomisk enhed kan således navnlig i visse brancher fungere uden materielle eller immaterielle aktiver af betydning, og det kan i så fald ikke være afgørende for, om enheden opretholdes efter den pågældende transaktion, at der overdrages sådanne aktiver (dommen i Süzen-sagen, præmis 18).

- 32 I visse brancher, hvor arbejdskraften udgør den væsentligste del af aktiviteten, vil en gruppe af arbejdstagere, som i længere tid udfører en fælles aktivitet, kunne udgøre en økonomisk enhed, og en sådan enhed vil kunne opretholde sin identitet efter en overførsel, når den nye indehaver ikke blot viderefører den hidtidige aktivitet, men også overtager en efter antal og kvalifikationer betydelig del af den arbejdsstyrke, som hos forgængeren specielt udførte denne opgave. I så fald overtager den nye indehaver en organiseret helhed af elementer, der gør det muligt på stabil måde at fortsætte den overdragende virksomheds aktiviteter eller nogle af disse (dommen i Süzen-sagen, præmis 21).
- 33 Endelig kan den omstændighed, at rengøringsarbejdet kun er af sekundær betydning for den virksomhed, som har besluttet fremover selv at varetage arbejdet, og ikke er nødvendig i forhold til virksomhedens formål, ikke medføre, at transaktionen falder uden for anvendelsesområdet for direktiv 77/187 (jf. dom af 12.11.1992, sag C-209/91, Watson Rask og Christensen, Sml. I, s. 5755, præmis 17, og dommen i Schmidt-sagen, præmis 14).
- 34 De forelæggende retter må på grundlag af de ovennævnte fortolkningsbidrag afgøre, om der har fundet en overførsel sted i hovedsagerne.
- 35 De forelagte spørgsmål må derfor besvares med, at artikel 1, stk. 1, i direktiv 77/187 skal fortolkes således, at direktivet finder anvendelse i en situation, hvor en virksomhed, som har overdraget rengøringen af sine lokaler til en anden virksomhed, beslutter at bringe kontrakten med denne virksomhed til ophør og fremover selv varetage rengøringen, for så vidt som der samtidig med denne transaktion overføres en økonomisk enhed fra den ene virksomhed til den anden. Begrebet økonomisk enhed omfatter en organiseret helhed af personer og aktiver, der gør det muligt at udøve en økonomisk virksomhed med et selvstændigt formål. Den omstændighed, at det rengøringsarbejde, som først udføres af rengøringselskabet og dernæst af den virksomhed, der ejer lokalerne, er det samme, er ikke i sig selv tilstrækkelig til, at der er tale om overførsel af en sådan enhed.

Sagsomkostningerne

- 36 De udgifter, der er afholdt af den spanske, den tyske, den belgiske og den franske regering, af Det Forenede Kongeriges regering og af Kommissionen, som har afgivet indlæg for Domstolen, kan ikke erstattes. Da sagernes behandling i forhold til hovedsagernes parter udgør et led i de sager, der verserer for de nationale retter, tilkommer det disse at træffe afgørelse om sagsomkostningerne.

På grundlag af disse præmisser

kender

DOMSTOLEN (Femte Afdeling)

vedrørende de spørgsmål, der er forelagt af Tribunal Superior de Justicia de Murcia, Arbeitsgericht Frankfurt am Main og Juzgado de lo Social n° 1 de Pontevedra ved kendelser af 22. februar 1996, 11. juni 1996 og 28. januar 1997, for ret:

Artikel 1, stk. 1, i Rådets direktiv 77/187/EØF af 14. februar 1977 om tilnærmelse af medlemsstaternes lovgivning om varetagelse af arbejdstagernes rettigheder i forbindelse med overførsel af virksomheder, bedrifter eller dele af bedrifter skal fortolkes således, at direktivet finder anvendelse i en situation, hvor en virksomhed, som har overdraget rengøringen af sine lokaler til en anden virksomhed, beslutter at bringe kontrakten med denne virksomhed til ophør og fremover selv varetage rengøringen, for så vidt som der samtidig med denne transaktion overføres en økonomisk enhed fra den ene virksomhed til den anden. Begrebet økonomisk enhed omfatter en organiseret helhed af personer og aktiver, der gør det muligt at udøve en økonomisk virksomhed med et

selvstændigt formål. Den omstændighed, at det rengøringsarbejde, som først udføres af rengøringssselskabet og dernæst af den virksomhed, der ejer lokalerne, er det samme, er ikke i sig selv tilstrækkelig til, at der er tale om overførsel af en sådan enhed.

Puissochet

Jann

Moitinho de Almeida

Gulmann

Edward

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 10. december 1998.

R. Grass

Justitssekretær

J.-P. Puissochet

Formand for Femte Afdeling